

‘De muur viel, maar we lieten na nieuwe bruggen te bouwen’

Jaarlijks belegt ‘In Vrijheid Verbonden’ een bijeenkomst in januari in Utrecht waar zes religieuze en levensbeschouwelijke stromingen hun band bevestigen en versterken. De eerste was in 2005, bij het zilveren regeringsjubileum van koningin Beatrix. Ook dit jaar, op 20 januari, was Prinses Beatrix als hooggeëerde gast aanwezig. Thema was 75 jaar Vrijheid met als hoofdspreker Jesse Klaver. In een persoonlijke voordracht gaf hij zijn visie.

Jesse Klaver

Ik ging naar Bommel om de brug te zien. Ik zag de nieuwe brug. Twee overzijden die elkaar vroeger schenen te vermijden, worden weer buren.

‘Niet mensenrechten, maar vrijhandel, deregulering en competitie zijn de drijvende waarden geworden’

Dit zijn de eerste regels van een sonnet van Martinus Nijhoff, geschreven ver voordat hij het verzet in ging en de oorlog uitbrak. Maar de verschrikkingen van de holocaust hebben deze regels extra zeggingskracht gegeven als we werkelijk menen: dit nooit meer.

Jodenvervolging

Als het grootst denkbare kwaad is: het bewust willen uitroeien van een bevolkingsgroep vanwege geloof of etniciteit, zit dan niet onze grootste opdracht in het bouwen van een brug, over grenzen van geloof en etniciteit heen? Zodat de zijden die tegen over elkaar staan, vreedzaam als buren verder leven?

We vieren dit jaar dat ons land 75 jaar geleden werd bevrijd van het gewetenloze naziregime. De verschrikkingen en de onderdrukking van die

tijd kennen geen enkele parallel. Mijn boodschap vandaag is dat onze vrijheid nooit is voltooid. Vrijheid was niet compleet op de dag van de bevrijding. De zoektocht naar vrijheid is een continue proces. Die is nooit af. Het is een strijd die iedere generatie opnieuw invulling moet geven.

Wat is vrijheid? Dat is een vraag die vele antwoorden kent en nog veel meer vragen oproept. Zeker als je, zoals ik, het geluk hebt dat je voor je werk regelmatig naar andere delen van de wereld mag reizen.

Vrijheid is het hebben van een eigen staat zonder bezetting. China kent geen bezetter, maar is het een vrij land? De strijd voor de Nederlandse vrijheid 75 jaar geleden was niet alleen een strijd voor de Nederlandse onafhankelijkheid. Onze bevrijders en verzetsstrijders stredden niet alleen

mengen met een beroep op de *four freedoms*, de vier vrijheden. Niet alleen de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van godsdienst, maar ook de vrijheid van gebrek en de vrijheid van vrees.

In de diepste duisternis is een vlam op zijn felst. Tegenover de misdaden van het naziregime stonden de heldendaden van het verzet. Gezinnen die met gevaar voor eigen leven onderduikers in huis namen. Arbeiders in Amsterdam en andere plaatsen die in Februari 1941 het werk neerlegden uit protest tegen de Jodenvervolging. Mannen en vrouwen die het gewapende verzet organiseerden in onze strijd voor vrijheid. De daden van deze helden maken ons bescheiden. Hun verhalen leven voort in onze gedachten. Ze inspireren om gerechtigheid na te blijven jagen.

Mensenrechten

Zo'n tien jaar geleden las ik het pamflet van de toen 93 jaar oude Franse verzetsstrijder Stéphane Hessel, gearresteerd door de Gestapo, gemarteld in Buchenwald, ontsnapt tijdens transport naar Bergen-Belsen. Het boekje was klein van omvang, maar imposant qua inhoud met een oproep aan onze generatie: ‘Neem het niet!’

De boodschap die ik eruit haalde was: vrijheid is niet zomaar een ideaal, vrijheid is een opdracht. Hessel vertelt in dit boekje over de erfenis en die idealen van het verzet. En eigenlijk kennen we allemaal dat verhaal.

Hoe we zeiden: de misdaden van de nazi's waren zo gruwelijk, zo groot, dat ze ieder van ons raken. Dat het misdaden zijn tegen de gehele mensheid. Hoe we vastberaden waren: dit nooit weer. Hoe we, na het einde

van de Tweede Wereldoorlog bruggen bouwden en vorm gaven aan een nieuwe, multilaterale wereldorde. Hoe we, 75 jaar geleden, de VN oprichtten, en alle landen van de wereld hun handtekening zetten onder een handvest dat uitspreekt dat wij, de volken van de Verenigde Naties, vastbesloten zijn om komende geslachten te beveiligen tegen de oorlogsgesel. Hoe we in dat handvest opnieuw het geloof uitspreken in fundamentele mensenrechten en de waarde en waardigheid van iedere persoon. En daarin afspraken verdraagzaamheid te betrachten en onze krachten te bundelen om internationale vrede en veiligheid te handhaven.

Onder leiding van Eleanor Roosevelt werden de vier vrijheden van haar overleden man uitgewerkt tot een Verklaring die, besef dat goed, zonder enkele juridische status, de wereld veranderden. Als inspiratiebron voor de dekolonisatiebeweging, als getuigenschrift van onze gedeelde menselijkheid, als beginselprogramma van een nieuw tijdperk... het is de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens.

Deze had, als de latere Nobelprijswinnaar René Cassin niet had ingegrepen, de *internationale verklaring van de rechten van de mens* had geheten. Een cruciale wijziging, omdat mensenrechten precies dat zijn: *universeel*. Onvervreemdbaar dus en toekomstend aan iedereen, wie je ook bent, waar je ook vandaan komt, wat je ook gedaan hebt.

Racisme

En dit was niet de enige cruciale keuze die de wereld maakte. De haat van begin jaren veertig heeft kunnen groeien op de economische wanhoop van de jaren dertig. En de conclusie is glashelder. Mensen hebben niet alleen het recht *vrij te zijn* van onderdrukking, zo stelt de Universele Verklaring. Mensen hebben ook het recht om *in staat gesteld* te worden zelf hun leven vorm te geven. Want wat heb je aan het recht

op privacy zonder dak boven je hoofd? Wat heb je eraan om de volgende regering te kiezen als je morgen omkomt van de honger? Zo werden klassieke mensenrechten aangevuld met sociale mensenrechten, als integraal en onlosmakelijk onderdeel.

Vrijheid is nooit voltooid en was niet compleet op de dag dat de universele verklaring van de rechten voor de mens werd gepresenteerd. De zoektocht naar vrijheid is een strijd die iedere generatie opnieuw invulling moet geven. En voor de vertaling van mensenrechten van woord naar daad is veel politieke strijd geleverd. Martin Luther King deed dat, met zijn strijd voor burgerrechten en tegen racisme.

Zijn droom *‘that one day the sons of slaves and the sons of former slave holders wil sit down at the table of brotherhood’* is nog geen werkelijkheid geworden. Ja, er is stemrecht voor iedere Amerikaan. Er is en verbod op discriminatie en een einde aan segregatie.

Maar vrijheid is nooit voltooid. Niet compleet op de dag dat het Amerikaanse parlement de Civil Rights Act aannam. En King wist dat als geen ander. Hij startte de *Poor People Campaign*, om zwart en wit te verbinden op de strijd tegen armoede. ‘Ik heb gestre-

den voor gelijke rechten van zwart en wit,’ zei King. ‘Maar nog altijd werken zwarte vrouwen in het huishouden van witte vrouwen. Ik wil ook strijden voor hun mogelijkheid om hun eigen huishouden te runnen.’

Koude Oorlog

In deze tijd zou King dit ongetwijfeld anders verwoorden. Maar het idee erachter, dat vrijheid niet alleen bestaat uit de afwezigheid van onderdrukking, maar uit de mogelijkheid van mensen om hun leven zelf vorm te geven, dat idee vormt de fundering van onze naoorlogse maatschappij. Het is de onderbouwing van de verzorgingsstaat. Dat is het sociaal contract dat onze samenleving al die tijd bij elkaar heeft gehouden, maar nu scheuren en barsten laat zien.

Vijf jaar na de beroemde mensenrechtenrede van Eleanor Roosevelt sprak John F. Kennedy de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties toe. Vrede ligt niet verankerd in verdragen alleen, zei hij. Vrede zit in de *hearts and minds* van alle mensen. En als het daar verdwijnt kan geen wet, geen pact, geen verdrag, geen organisatie hopen het te behouden. Wat voor vrijheid geldt, geldt voor vrede ook. Het is niet zo-

Foto: Pixabay

Foto:
Merlijn Doomernik

maar een ideaal. Het is een opdracht. De Verenigde Naties heeft haar belofte van wereldvrede nooit volledig kunnen inlossen. De Koude Oorlog legde de Veiligheidsraad lam en verdeelde de wereld in twee kampen. Tegenover de tirannie van het Sovjet-regime, dat verheven woorden sprak over bevrijding van het proletariaat, maar dat in praktijk neerkwam op opoffering van het individu aan het staatsbelang, stond het ideaal van de democratie gebaseerd op mensenrechten, als troefkaart van het vrije westen in de strijd om de *hearts en minds* van de wereldbevolking. En toen eind jaren tachtig het communistisch imperium ineestortte en in Berlijn familieleden voor het eerst in meer dan vijftig jaar elkaar weer in de armen vielen, zagen sommigen dat als de definitieve overwinning van de vrijheid en de mensenrechten. Als het einde van de geschiedenis. Als – in de woorden van Francis Fukuyama - ‘het eindpunt van de ideologische evolutie van de mensheid en de universalisering van de Westerse liberale democratie als de uiteindelijke vorm van menselijk bestuur.’

‘De geschiedenis is niet ten einde, de liberale democratie niet de onbetwiste staatsinrichting’

Economisme

Maar vrijheid is nooit voltooid en was niet compleet op de dag dat de muur viel. De zoektocht naar vrijheid is een strijd die iedere generatie opnieuw invulling moet geven. En als je dat vergeet verlies je langzaam de *hearts en minds* van mensen in je eigen land, in Europa en in de wereld. Met het idee van eind jaren tachtig dat de liberale democratie gewonnen heeft, lijken we vergeten te zijn welke waarden ons definiëren. De muur viel, maar we hebben nagelaten nieuwe

bruggen te bouwen. We zijn vergeten onszelf te zien als liberale democratie en steeds meer gaan definiëren als vrije markteconomie. Niet mensenrechten, maar vrijhandel, deregulering en competitie zijn de drijvende waarden geworden in onze samenleving. Het afgelopen decennium kwamen daar bezuinigingen, zelfredzaamheid en eigen verantwoordelijkheid bij. De verzorgingsstaat maakte plaats voor de participatiesamenleving. Ik noem dat het economisme. Het idee dat de economie het allerbelangrijkste is. Het altijd teruggrijpen op de drie zelfde oplossingen, wat het probleem ook is: meer groei, meer markt en minder overheid. Het is een inbreuk op ons sociaal contract. Een breuk met de afspraak dat het recht op vrijheid dat ieder mens

toekomt niet alleen de afwezigheid van onderdrukking omvat, maar ook de mogelijkheid om zelf je eigen leven vorm te geven. En met de terugkeer van de economische wanhoop, komen ook de spoken uit het verleden weer tot leven: zondebokken en complotten.

Zakendoen

In heel Europa, en ook op andere plaatsen in de wereld, groeien partijen die een schuldige aanwijzen voor het gebrek aan grip op het eigen leven. Het zijn de mensen met de verkeerde religie. Of de verkeerde etniciteit.

Maar niet alleen in ons eigen land hebben we de strijd voor vrijheid veronachtzaamd. Het zakendoen, het belang van onze economie is ook in het buitenlands beleid belangrijker geworden dan het hooghouden van een ideaal. Het schrappen van verschillende ambassades in de wereld omdat ze niet belangrijk genoeg zijn voor de versterking van onze economie, vind ik daarvan een tragisch voorbeeld. Mensenrechten zijn bij handelsmissies te vaak een puntje voor de rondvraag. Ontwikkelingssamenwerking doen we vooral als ons eigen bedrijfsleven eraan verdient. En hoe hol zijn onze woorden over mensenrechten geworden, als we ingrijpen zodra er oliebelangen in het spel zijn of vluchtelingenstromen onze kant op komen, maar onze ogen sluiten voor geweld en onderdrukking als het maar ver van ons bed is. Als het maar niet ons eigen belang raakt.

Hoe geloofwaardig zijn onze pleidooien voor mensenrechten als we ze laten vallen op het moment dat het niet uitkomt, als we stil blijven over de Oeigoeren in de Chinese provincie Xinjiang, onverschillig zijn over de behandeling van de Rohingya, of cynisch wegstijven bij de bombardementen van Saudi-Arabië op Jemen. En terwijl Europa en de Verenigde Staten het idee van wereldburgerschap langzaam lijken los te laten en de belofte van universele mensenrechten laten verwateren, zijn er andere staten die bewijzen dat er andere politieke en economische modellen zijn waarlangs een land zich kan ontwikkelen. China, Rusland, Turkije, De Verenigde Arabische Emiraten. Ze strijden een

heftig gevecht uit om invloed op delen van de wereld die wij al lang lijken te vergeten. Het is Rusland dat nieuwe wapendeals sluit, pijpleidingen aanlegt, en zo haar macht vergroot. Het is de Verenigde Arabische Emiraten dat op grote schaal in het buitenland moskeeën bouwt, imamscholen sticht en via het geloof hun invloed verwerft. Het is Turkije dat het belang ziet van strategische investeringen en ontwikkelingshulp voor Afrika. Het is China dat havens opkoopt, spoorwegen aanlegt, nu zelfs tot in de Europese Unie kerncentrales in handen heeft en haar economische macht kan doen laten voelen.

Empathie

De geschiedenis is niet ten einde, de liberale democratie niet de onbetwiste staatsinrichting. Daar waar wij vergeten zijn dat vrijheid een opdracht is, een ideaal waaraan iedere generatie opnieuw invulling moet geven, zijn andere landen, iedere dag, bezig om hun idee van het goede leven, en hun idee van politiek en economie te verspreiden over andere delen van de wereld. Zij beloven geen politieke vrijheid. Zij beloven niet de mogelijkheid voor ieder individu om zelf zijn of haar leven zelf vorm te geven. Maar ze beloven wel economische groei. Ze beloven wel stabiliteit. Ze beloven wel vooruitgang. Op het moment dat mensenrechten niet meer lijken dan een sausje om eigen economisch belang te verhullen – welk perspectief heb je dan? Het nieuwe decennium is begonnen. En ik wil nog één keer Stéphan Hessel citeren, de oude Franse verzetsstrijder. ‘Wij,’ schrijft hij. ‘Wij veteranen van de verzetsbeweging en van de strijdkrachten van het vrije Frankrijk, roepen de jonge generaties op om de erfenis en de idealen van het verzet tot leven te brengen. Ze door te geven. Wij zeggen tegen hen: neem onze plaats in. Kom in verzet!’

We staan op de rand van een decennium en onze vrijheid wordt bedreigd.

We bevinden ons aan het begin van een klimaatcrisis die de gehele mensheid kan raken. Toch ben ik hoopvol. Hoopvol. Omdat het bevrijdingsideaal voortleeft in ieder van ons. Hoopvol. Omdat ik geloof dat ieder mens beschikt over medemenselijkheid en empathie. Hoopvol omdat ik geloof dat broederschap sterker is dan haat en verdeeldheid. Hoopvol. Omdat de geschiedenis laat zien dat de strijd voor vrijheid uiteindelijk altijd wint. Kijk maar eens rond. We zijn hier vandaag in vrijheid verbonden. Op een bijeenkomst, georganiseerd door alle grote verschillende levensbeschouwingen in Nederland. Mensen, die niet aan verschillende overzijden blijven staan en elkaar vermijden. Maar mensen die een burg hebben geslagen, en als burensamenleven. De opgave waar we voor staan, om onze vrijheid en die van onze kinderen te verdedigen in het tijdperk van klimaatverandering, is een grote opgave. Waar je ook ter wereld vandaan komt, wat je geloof of je achtergrond ook is, wie je ook bent en wat je ook gedaan hebt... er is iets universeels dat ons verbindt. We lijken meer op elkaar dan dat we verschillen. De zanger Sting zong het zo op het hoogtepunt van de Koude Oorlog: ‘We share the same biology, regardless of ideology. But what might save us, me and you. Is if the Russians love their children too.’

Buren

De brug bij Zaltbommel is een paar jaar geleden vernieuwd. Er is nu een nieuwe, ‘nieuwe brug en die heet de Martinus Nijhoff brug. Maar nog steeds kan je er naartoe, nog steeds kan je er in het gras liggen en ernaar kijken. En ook in deze nieuwe eeuw zal je zien hoe deze vernieuwde brug ervoor zorgt dat twee zijden die elkaar vroeger schenen te mijden, nu burensamenleven. Dank u wel.

Jesse Klaver is fractievoorzitter van GroenLinks in de Tweede Kamer.

De nog veelgehoorde roep om wraak

Als iemand je iets aandoet, is er de automatische neiging om ‘terug te slaan’, ook al laten religies en oude geschriften ons weten niet toe te geven aan die drang. Daarom is het wrang dat theologen in Iran nu zo’n oproep hanteren om aanvallen op buitenlandse militairen in Irak te rechtvaardigen

Ook de populistische president Trump, geen theoloog maar wel gelieerd aan ‘christelijk rechts’ in de Verenigde Staten, lijkt die oproep op het lijf geschreven. Het Midden-Oosten, waarin landen als Syrië en Jemen last hebben van interventies van buurlanden, lijkt op het Europa van pakweg 1910 tot het einde van de Koude Oorlog. Het verschil lijkt dat toen langzaam een soort internationale rechtsorde ontstond met instituten als de Verenigde Naties en de Veiligheidsraad. Het is erg jammer dat president Trump meer en meer doet alsof hij de VN of Veiligheidsraad is en alsof de VS de dienst uitmaakt in de wereld. Het eenzijdig opzeggen van het internationale verdrag over Iran, gevolgd door sancties tegen Iran, was al een eerste teken. Dit optreden is olie op het vuur van het sterke anti-Amerikanisme dat overal in de derde wereld begon te heersen sinds de ‘bommenoorlog’ van president Bush junior op Irak.

Militaire interventie van het westen in de derde wereld werkt meestal niet, of averechts. Dat geldt ook voor het eenzijdig opleggen van sancties vanuit het Westen. Het ondermijnt de internationale rechtsorde en verhardt de situatie in de door die sancties getroffen landen. En dat terwijl het juist belangrijk is om die rechtsorde te versterken, zodat alle vredesinitiatieven in conflictgebieden niet uitgaan van grootmachten, maar van de VN. Dat geldt zeker bij conflicten tussen of rondom kernwapenstaten.

De VN roept nu bijvoorbeeld wel op tot dialoog tussen Iran en de VS, maar het lijkt van belang de internationale rechtsorde handen en voeten te geven door veel meer te doen dan alleen zo’n oproep. Westerse landen kunnen bijvoorbeeld Saoedi-Arabië alleen niet krachtig manen haar interventie in Jemen te staken. Onze afhankelijkheid van ‘de olie’ maakt dat in wezen onmogelijk. Wanneer neemt Nederland, al dan niet via de EU, het initiatief voor een flinke uitbouw van de internationale rechtsorde? Dat kan onder andere door de vredesstaken van de VN eens drastisch te versterken.

Hans Feddema is antropoloog, voormalig universitair docent en één van de oprichters van GroenLinks